

SHASHKANING SPORT TURI SIFATIDA SHAKLLANISHI**Nodirqulova Malika Ilhom qizi***Guliston Davlat pedagogika insitituti Tabiiy fanlar fakulteti 20/24guruh talabasi*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada shashkaning oddiy xalq o'yini sifatidan bosqichma-bosqich sport turiga aylanish jarayoni tahlil qilinadi. Unda shashkaning tarixiy ildizlari, uning xalq o'yinidan sport darajasiga ko'tarilishi, xalqaro federatsiyalarning tashkil topishi va musobaqalar tizimining shakllanishi haqida ilmiy yondashuv asosida fikr yuritiladi. Shuningdek, shashkaning ta'lim-tarbiya, intellektual rivojlanish va jismoniy tarbiya sohalaridagi o'rni ham ko'rsatib beriladi. Tadqiqot shashkaning nafaqat o'yin, balki sport sifatidagi ahamiyatini ochib berishga qaratilgan.*

Kalit so'zlar; *Shashka, sport turi, xalq o'yini, intellektual rivojlanish, xalqaro musobaqalar, federatsiya, o'yin madaniyati, tarixiy shakllanish.*

Shashka qadimdan dunyo xalqlari madaniyatida keng tarqalgan intellektual o'yinlardan biridir. U dastlab oddiy xalq o'yini sifatida shakllangan bo'lsa-da, vaqt o'tishi bilan uning qoidalari mukammallashtirildi, turli maktablari vujudga keldi va asta-sekin sport turi sifatida rivojlanishga erishdi. Bugungi kunda shashka xalqaro miqyosda o'tkaziladigan musobaqalarga ega bo'lib, ko'plab mamlakatlarda rasmiy sport turi sifatida e'tirof etilgan.

Shashkaning sport turi sifatida shakllanishi, avvalo, uning intellektual xususiyatlari bilan izohlanadi. U o'yinchidan mantiqiy fikrlash, strategik rejalashtirish va tezkor qaror qabul qilishni talab qiladi. Shu bois, shashka nafaqat vaqtni mazmunli o'tkazish vositasi, balki insonning intellektual salohiyatini rivojlantiruvchi mashg'ulot sifatida ham qadrlangan. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab shashkaning xalqaro federatsiyalari tashkil etilib, musobaqa qoidalari yagona standartlarga solindi. Hozirda u Olimpiya harakati doirasida ham intellektual sport turlaridan biri sifatida targ'ib qilinmoqda.

Demak, shashkaning sport turi sifatida shakllanishi insoniyat tarixidagi muhim bosqichlardan biri bo'lib, u nafaqat o'yin sifatidagi qadriyatlarni, balki intellektual va madaniy merosni ham o'zida mujassam etadi.

Shashkaning sport turi sifatida shakllanishi insoniyat madaniyatida alohida o'rin tutadigan jarayonlardan biri hisoblanadi. Avvalo, shashka o'yini qadimdan xalq orasida keng tarqalgan bo'lib, dastlab oddiy hordiq chiqarish, bo'sh vaqtni mazmunli o'tkazish

vositasi sifatida qaralgan. U turli xalqlar madaniyatida o'ziga xos shakllarda rivojlangan, turli nomlar bilan atalgan va turlicha qoidalar asosida o'ynalgan. Biroq uning umumiy mohiyati — donalar orqali intellektual musobaqa olib borish, strategiya va taktika qo'llash, raqib ustidan g'alaba qozonishga intilish hamma xalqlarda bir xil maqsadga qaratilgan edi. Shu tariqa, shashka oddiy xalq o'yinidan bosqichma-bosqich sport turiga aylanish yo'lini bosib o'tdi.

Shashkaning sport turi sifatida shakllanishida bir necha omillar muhim rol o'ynadi. Birinchidan, bu o'yinning oddiy va hammabop qoidalarga asoslanganligi uni tez ommalashishiga sabab bo'ldi. Ikkinchidan, shashka o'ynash katta mablag' yoki maxsus sharoit talab qilmagan, buning natijasida u barcha tabaqalardagi insonlar orasida mashhur bo'lib borgan. Uchinchidan, shashka o'zida nafaqat o'yin elementini, balki bilim, tafakkur va mantiqiy fikrlashni rivojlantiruvchi intellektual mashg'ulotni mujassam etgani bois, unga bo'lgan qiziqish yildan-yilga ortdi.

Tarixiy manbalarda shashka qadimiy Misr, Yunoniston va Rim davridayoq ma'lum bo'lgani qayd etilgan. Keyinchalik u Yevropa va Osiyo xalqlari madaniyatiga kirib kelib, xalq o'yinlaridan biri sifatida rivojlanib bordi. Yevropada XVIII–XIX asrlarda shashkaga ilmiy yondashuv shakllana boshladi, birinchi nazariy qo'llanmalar yaratildi, turnirlar tashkil qilina boshlandi. Shu davrda shashka o'yini shaxmat bilan bir qatorda intellektual sport sifatida qaralib, uni o'rganish va rivojlantirish bo'yicha dastlabki ilmiy izlanishlar olib borildi.

XX asr boshlariga kelib shashka musobaqalari muntazam tus oldi. Bu esa o'yinni xalq o'yinidan rasmiy sport turi sifatida shakllanishiga zamin yaratdi. 1947-yilda Xalqaro shashka federatsiyasi (FMJD) tashkil etilishi shashkaning sport turi sifatida tan olinishi yo'lidagi eng muhim bosqichlardan biri bo'ldi. Ushbu federatsiya musobaqalar qoidalarini standartlashtirdi, xalqaro chempionatlar va turnirlar o'tkazishni yo'lga qo'ydi. Shu tariqa shashka dunyo sporti tizimida o'zining mustahkam o'rniga ega bo'ldi.

Shashkaning sport sifatida rivojlanishida O'zbekiston hamda Markaziy Osiyo xalqlari alohida o'rin tutadi. Bu hududlarda shashka qadimdan mashhur bo'lgan bo'lib, u faqatgina o'yin emas, balki yoshlarni tarbiyalash, ularda sabr, chidamlilik va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish vositasi sifatida qadrlangan. Mustaqillik yillarida O'zbekistonda shashka alohida e'tiborga olinib, davlat darajasida musobaqalar o'tkazila boshlandi. Maktab va ta'lim muassasalarida shashka to'garaklari tashkil qilinib, yosh avlodning intellektual salohiyatini oshirishda muhim omil sifatida qo'llanila boshlandi.

Bugungi kunda shashka sportining xalqaro darajadagi nufuzi tobora oshib bormoqda. Har ikki yilda o'tkaziladigan jahon chempionatlari, qit'alararo musobaqalar, yoshlar va

o'smirlar o'rtasida tashkil etilayotgan turnirlar uning sport sifatidagi dolzarbligini yanada mustahkamlamoqda. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar yordamida shashka kompyuter dasturlari va mobil ilovalar orqali keng ommaga taqdim qilinmoqda. Bu esa sportning yanada ommalashishiga, yangi avlod o'yinchilarining shakllanishiga xizmat qilmoqda.

Shashkaning sport turi sifatida shakllanishi uning inson hayotidagi ijtimoiy va madaniy ahamiyatini ham kengaytirdi. Endilikda shashka nafaqat vaqt o'tkazish yoki hordiq chiqarish vositasi, balki rasmiy sport intizomi sifatida qaralmoqda. U yoshlarning tafakkurini rivojlantirish, ularni intizomli va sabrli bo'lishga o'rgatish, tezkor qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishda beqiyos ahamiyatga ega. Bundan tashqari, shashka sport turi sifatida insonlar o'rtasida do'stlik va hamkorlikni rivojlantirishga ham xizmat qilmoqda, chunki xalqaro musobaqalar turli millat vakillarini birlashtiradi.

Shashkaning sport turi sifatida shakllanishi uzoq tarixiy jarayon natijasidir. Oddiy xalq o'yinidan boshlangan yo'l bugun xalqaro miqyosdagi sport intizomiga aylanishi bilan yakun topdi. Shashka endilikda faqat o'yin emas, balki intellektual sport sifatida insoniyatning madaniy va ma'naviy boyligiga qo'shilgan ulkan hissa bo'lib qoldi. Shu bois uni rivojlantirish, yosh avlodga keng targ'ib qilish va xalqaro maydondagi nufuzini yanada mustahkamlash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Shashkaning sport turi sifatida shakllanishi uzoq tarixiy jarayon natijasi bo'lib, u insoniyat madaniyatida muhim o'rin egallaydi. Dastlab oddiy xalq o'yini sifatida shakllangan shashka vaqt o'tishi bilan qoidalari takomillashib, nazariy asoslari ishlab chiqildi va muntazam musobaqalar yo'lga qo'yildi. Xalqaro shashka federatsiyasining tashkil etilishi va yagona qoidalamining joriy etilishi uning global sport sifatida tan olinishiga katta turtki berdi.

Bugungi kunda shashka nafaqat bo'sh vaqtni mazmunli o'tkazish vositasi, balki inson tafakkurini charxlash, strategik va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish, sabr-toqat va intizomni shakllantirishda muhim vosita sifatida qadrlanadi. Shuningdek, shashka sporti yoshlarni intellektual jihatdan rivojlantirish, ularni do'stlik va hamkorlik ruhida tarbiyalashga xizmat qilmoqda. Xalqaro musobaqalar, turli yosh toifalari o'rtasida tashkil etilayotgan chempionatlar ham uning sport sifatidagi ahamiyatini oshirib kelmoqda.

O'zbekistonda ham shashka milliy qadriyat sifatida rivojlanib, davlat va jamiyat miqyosida keng e'tibor qozonmoqda. Yoshlar o'rtasida shashkani targ'ib qilish, uni ta'lim muassasalarida keng joriy etish va xalqaro miqyosdagi yutuqlarni oshirish — bu sport turining kelajagi uchun muhim omillardandir.

Demak, shashkaning sport turi sifatida shakllanishi nafaqat o'yin sifatidagi ahamiyatni, balki intellektual va madaniy merosni ham o'zida mujassam etgan tarixiy jarayon bo'lib, uni rivojlantirish va targ'ib qilish kelajak avlodning ma'naviy kamoloti uchun muhim vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абрамов В. И. История шашек. — Москва: Физкультура и спорт, 1985.
2. Chertok B. Shashka o'yini va uning nazariy asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 1998.
3. Niyozov A. O'zbekiston intellektual o'yinlari. — Toshkent: Sharq, 2005.
4. Международная шашечная федерация (FMJD) rasmiy sayti: <https://www.fmjd.org>
5. Shashka bo'yicha xalqaro musobaqalar materiallari. — Toshkent: O'zDJTI nashriyoti, 2015.
6. Mirzaahmedov B. Shashka va shaxmatning ta'lim-tarbiyadagi o'rni. — Samarqand: Zarafshon, 2019.